INFLUENȚE ORIENTALE ŞI OCCIDENTALE ÎN RUSIA

Aurelia Herda

„Mândria şi părerea despre sine sunt europene,
iar evoluția şi faptele noastre sunt asiatice.
A.P. Cehov

Rusului îi sunt proprii în mod egal şi
sociologia francezului şi activitatea practică a
englezului şi filozofia întunecată a neamțului.
V.Belinski

Pe stema Rusiei apare imaginea unui vultur bicefal. Această imagine a apărut prima dată în Rusia pe ştampila țarului Ivan al III-lea, alături de imaginea Sfântului Gheorghe. Se pune întrebarea dacă acest însemn este de proveniență bizantină sau vesteuropeană. Emblema vulturului bicefal datează din sec. III î.e.n. Ca ființă mitologică vulturul bicefal se întâlneşte în antichitate, cu precădere în Asia. La arabi el apare ca urmare a împrumuturilor din regatele persane. În Bizanț, pasărea cu două capete, în calitate de ornament, devine cunoscută în secolul al XI-lea. Dar cercetătorii au arătat că o astfel de imagine nu aparea ca stemă, căci Bizanțul nu avea aşa ceva.

Ca simbol al puterii, vulturul bicefal s-a transformat în stemă în timpul împăraților Imperiului Roman. Cu acest însemn s-a întâlnit Ivan al III-lea la sfârşitul anilor ’80 ai secolului al XV-lea, când purta relații diplomatice cu casa de Habsburg. Țarul rus a înțeles necesitatea unor atribute exterioare, care să întărească puterea Rusiei în fața celorlalte puteri europene. De aici scrierea titlului pe ştampilă în manieră europeană şi noua

BDD-A24320 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

simbolică asemănătoare celei europene. Nikolai Petrovici Lihaciov scria în această privință: „marele cneaz moscovit vroia să fie egal cezarului şi împăratului roman în toate – în titlu, în formularea actelor şi în înfățișare[1].

Ivan al III-lea Vasilievici foloseşte vulturul bicefal pentru demonstrarea dreptului său de a se numi cezar/țar. Preia anume acest însemn care era folosit de marile curți europene pentru a se afla în rând cu aceastea, pentru a deveni egalul lor.

Imaginea vulturului bicefal am vazut că este mult mai veche şi provine de fapt din Orient. Ea intră însă în Rusia prin filieră vest europeană, pentru că țarii ruşi aveau nevoie de legitimare din partea împăraților Europei de Vest.

În zilele noastre imaginea a primit interpretarea celor două tendințe opuse ale Rusiei: un cap este întors spre Vest, celălalt spre Est, în acord cu problema identității Rusiei.

Aflându-se la mijlocul a două continente, Rusia şi-a pus mereu problema apartenenței, a individualității sale. Aparține ea Europei sau Asiei? Influențele sunt, desigur, mixte, cunoscându-se perioade din istoria Rusiei în care aceasta a înclinat mai mult spre Orient sau, dimpotrivă, mai mult spre Occident. Problema pe care filozofi, scriitori sau oameni politici ruşi şi-au pus-o nu este atât a determinării influențelor, ci a stabilirii unei identități precise: este Rusia o țară europeană sau se încadrează mai degrabă în rândul țărilor Asiei? Şi mult mai mult frământă problema viitoarei direcții a Rusiei.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea Rabelais îi enumera împreună pe „moscoviți, indieni, persani şi troglodiți", sugerând includerea Rusiei în sfera orientală sau chiar mitologică. Iluminismul însă va plasa Rusia în cadrul Europei de Est, pe drumul ieşirii din starea de barbarie şi îndreptarea moravurilor. În secolul al XVIII-lea, Rusia este inclusă în Europa, dar undeva la hotarul Europei de Est, între Europa şi Asia, între civilizație şi barbarie[2].

---

[1] V.N. Baliazin, A.N. Kazakevici, A.A. Kuznețov, N.A. Soboleva, *Simvoly, svjatyni i nagrady Rossijskoj deržavy*, Olma-Press, Moscova, 2005, p.8.

[2] Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în epoca luminilor,* Humanitas, Bucureşti, 2000, p.34.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

Conceptul de Europa de Est a fost creat de către filozofii iluminişti. „Europa de Est servea la definirea Europei de Vest prin contrast, aşa cum Orientul servea la definirea Occidentului, dar avea şi rol de mediator între Europa şi Asia", spune Larry Wolff[1].

Ţările Europei de Est au fost percepute de către Europa Vestică ca înapoiate şi mai puţin dezvoltate – aceste chestiuni au fost abordate în secolul al XVIII-lea şi continuă să structureze modul în care sunt concepute şi astăzi aceste ţări. De aici şi privirea Rusiei „de jos în sus" asupra civilizaţiei vestice, deşi o comparaţie obiectivă a culturii ruse cu a celei vestice nu ne duce la asemenea rezultate. Dar complexul subestimării există, de aici şi expresia: „Rusia este ţara elefanţilor".

Din punct de vedere istoric, Rusia poartă în sine moştenirea a două civilizaţii dispărute: Bizanţ şi Hoarda de Aur. De fapt, cultura în Rusia Kieveană s-a format sub influenţa a trei forţe istorice şi etnice: Bizanţul creştin, care aşează Rusia în rândul culturii mediteraneene, cultura popoarelor islamice şi păgânismul local.

Rusia ocupă un loc distinct între Vest şi Est ca centru de interacţiune a culturilor est-asiatice şi vest-europene. Cultura funcţionează ca factor hotărâtor de apropiere a oamenilor şi a popoarelor, a dialogului dintre civilizaţiile europene şi asiatice.

Termenul de europenizare a fost folosit la început referitor la procesul prin care treceau coloniile Europei. Rusia a fost primul stat care, nefiind colonie europeană, a mers pe drumul europenizării. Rusia are o experienţă îndelungată de imitare a Vestului şi, în acelaşi timp, de respingerea lui.

Criticile radicale aduse lui Petru de către slavianofili şi eurasieni considerau că Petru, prin reformele sale, a distrus fundamentul Rusiei. Nici un cuceritor străin nu a reuşit în asemenea măsură să distrugă cultura naţională, scria unul dintre fondatorii curentului euroasiatic, prinţul Nikolai Trubeţkoi. Influenţele europene din timpul lui Petru I au rămas însă străine poporului rus în mare parte, fiind preluate doar de elita rusă.

Pe de altă parte influenţele vestice sunt înţelese ca o necesitate. Pentru a depăşi stagnarea culturală acută Rusia avea nevoie de impulsuri din afară. Reformatorul Petru cel Mare este lăudat pentru că a făcut ceea ce era

[1] *Ibidem*, p.23.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

imperativ, dacă Rusia vroia să rămână imperiu: trebuia să devină o mare putere europeană. De asemenea, nu existau variante alternative la programul lui Petru, căci Rusia, în urma creştinării sale, a devenit parte inalienabilă a culturii europene.

Să ne întoacem însă la primele influenţe, înaintea celor europene.

Din Bizanţ vine creştinarea şi ideea de „A Treia Romă", din Bizanţ ruşii au preluat primele icoane şi scrisul. Potrivit cuvintelor lui Sumner, „Bizanţul a adus Rusiei cinci daruri: religia, legea, concepţia sa asupra lumii, arta şi scrisul"[1].

Rusia a preluat religia din Bizanţ, dar nu a fost dispusă să înveţe limba clasică a Bizanţului. Serviciul divin se făcea în Rusia în slavona bisericească şi nu în greacă. Faptul că puţini au învăţat în Rusia Kieveană limba greacă a fost principalul obstacol pentru care Rusia nu a asimilat cultura bizantină în prea mare măsură. Înainte ca Rusia să se înarmeze lingvistic şi intelectual, în general, pentru a se expune culturii Bizanţului, Vestul şi-a făcut simţită prezenţa.

Totuşi, moştenirea Bizanţului rămâne fundamentală în Rusia Kieveană, în primul rând pe plan religios.

Cuvântul *христианин* (creştin) avea, pe lângă sensul aparteneţei la religia respectivă, sensul *житель Русской земли* (locuitor al Rusiei); nu mai târziu de secolul al XIV-lea marea parte a populaţiei Rusiei a primit denumirea de *крестьяне* (ţărani), ca variantă probabil a cuvântului *христиане* (creştini)[2].

Forma de organizare a statului în Rusia este preluată tot din Bizanţ – acea *ideocraţie* – unitatea dintre Biserică şi Stat; în timp ce în Vest statul este definit cu termenul *nomocraţie*, adică stat în care domneşte puterea legii (din gr. *nomos* – lege). Filozoful Ceadaaev sublinia faptul că Rusia, spre deosebire de statele din Vest, este o „putere ideocratică", „un mare popor care se organizează în totalitate sub influenţa credinţei în Hristos"; iar în

[1] B.H. Summer, *Survey of Russian History*, Londra, 1961, p.157, *apud* Donald W. Treadgold, *The West in Russia and China. Religious and Secular Thought in Modern Times*, University Press, Cambridge, 1973, p. xxxi.

[2] I.I. Sreznevski, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka*, vol. III, p. 1410, *apud*. Vadim Valerianovič Kožinov, *Istorija Rossii. Vek XX (Zagadočnye stranicy istorii)*, http://kozhinov.voskres.ru/slovo/2.htm.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

ceea ce priveşte *номократия*, puterea legii, afirma: „Ideea legii pentru poporul rus este lipsită de sens”[1]. Biserica în Rusia a încercat chiar să obțină supremația asupra Statului, cum s-a întâmplat în timpul patriarhului Nikon, dar în 1721 Petru a subordonat Biserica Statului, abolind complet Patriarhia, prin înlocuirea ei cu o nouă instituție, Sinodul, asemănătare celorlalte instituții ale statului.

Până în secolul al XVIII-lea influența Imperiului Bizantin aspura Rusiei a fost privită pozitiv, mai târziu a fost larg răspândită aprecierea negativă, în ciuda creştinării Rusiei de către Biserica bizantină.

Problema este însă mult mai complicată. Întâi de toate, există tendința de exagerare a acceptării creştinismului, care ar fi distrus credințele păgâne ale slavilor de răsărit, credințe ce întruchipau originalitatea specifică a Rusiei.

Apoi, Biserica rusă veche de la început a luptat pentru obținerea independenței de sub Bizanț. Un exempul este *Слово о законе и благодати* scrisă în secolul al XI-lea de către mitropolitul Kievului, Ilarion, în care îşi exprimă scopurile în dezacord cu cele ale Bizanțului[2]. După 860 Rusia a intrat în conflicte armate cu Bizanțul (atacurile lui Oleg şi Igor, apoi al lui Sviatoslav şi, în 1403, al lui Vladimir, fiul lui Iaroslav Mudrîi).

Începând cu epoca lui Petru I, Rusia a tins spre Vest, iar Vestul s-a opus dintotdeauna Bizanțului.

Trubeţkoi însă apreciază pozitiv influența bizantină: „Fără să se asemene direct cu vreuna din culturile indo-europene, ei (*slavii de răsărit*, n.n.) aveau libertatea de a alege între Vestul romano-germaniv şi Bizanţ, ambele fiindu-le cunoscute prin intermediul moştenirii slave. Alegerea a fost făcută în favoarea Bizanțului şi la început a dat rezultate foarte bune. Pe solul rus cultura bizantină s-a dezvoltat şi s-a înfrumusețat. Influențele din Bizanţ s-au aşezat organic şi au slujit drept model creațiilor ce foloseau aceste influențe în acord cu psihologia națională.

Aşa s-a întâmplat mai ales în sfera culturii spirituale, în artă şi în viața religioasă. Dimpotrivă, tot ce a venit din Vest nu s-a aşezat organic, nu a inspirat creațiile naționale. Mărfurile din Vest se importau, se cumpărau,

[1] *Apud* Kožinov, *op.cit.*, http://kozhinov.voskres.ru/slovo/2.htm.
[2] *Ibidem*.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

dar nu se produceau aici. Meşterii erau chemaţi aici, dar nu pentru a-i învăţa pe ruşi, ci pentru a îndeplini comenzile[1]".

Trubeţkoi era adeptull principiile eurasiatice, susţinând tăios „Statul rus a fost rezultatul Hoardei tătare"[2].

Eroarea istoricilor, potrivit lui Trubeţkoi era imaginea Rusiei, care, refuzând să mai plătească tribut tătarilor, închisese o paranteză. S-a întâmplat de fapt contrariul - fuziunea dintre Hoardă şi Rusia -, Rusia nu numai că a refuzat să mai plătească tribut sub Ivan al III-lea, ci, sub Ivan al IV-lea s-a unit cu Hoarda, pentru propriul profit: „Rusia în vremea lui Ivan cel Groaznic este o Hoardă rusificată şi bizantinizată"[3].

Influenţele europene nu sunt privite cu ochi buni, dimpotrivă: „Oricum ar fi, în epoca europenizării în Rusia nimeni nu se simţea «acasă»: unii trăiau ca sub asuprire străină, alţii – ca într-o ţară pe care o cuceriseră sau într-o colonie. Politica imperiului petersburghez a fost «antinaţională»[4].

Mongolii au avut control efectiv asupra Rusiei din 1240 până în 1380, anul bătăliei de la Kulikovo, şi o nesigură suzeranitate pentru încă un secol, până în 1480, câns Ivan al III-lea a refuzat să mai plătească tribut Hanului.

O consecinţă importantă a impactului tătar asupra întregii societăţi ruse, care de obicei se exagerează sau se neglijează, fiindcă este vorba de obiceiuri şi de atitudini morale nu prea lăudabile, care s-ar fi încetăţenit în Rusia (mai ales în moravurile politice ale ţarului şi ale claselor conducătoare), ar fi „metodele asiatice, care presupun folosirea terorii fizice şi psihice, a supravegherii societăţii prin organele de stat şi prin numeroşi informatori din rândurile populaţiei"[5]. La aceasta se adaugă serviciul de poştă, modul de organizare al armatei şi modul de impozitare a populaţiei, rămas în vigoare şi după obţinerea independenţei faţă de tătari, în 1480,

---

[1] N.S. Trubeţkoi, *K probleme russkogo samopoznanija: Sbornik statej*, Evrazijskoe knigoizdatel'stvo, 1927, *apud* Georges Nivat, *Russie-Europe – La fin du schisme; Études littéraires et politiques*, Édition L'Âge d'Homme, Lausanne, 1993, p.273.

[2] *Ibidem*, p.274.

[3] I.R. (Nikolai Trubeţkoi), *Nasledie □ingishana. Vzgljad na russkuju istoriju ne s Zapada, a s Vostoka.* Berlin, 1925, *apud* Nivat, *op.cit.*, p.274.

[4] Trubeţkoi, *op.cit.*, p. 39, *apud* Nivat, *op.cit.*, p.276.

[5] Vladimir Iliescu, *Cele patru crize statale din spaţiul rusesc*, „Revista de politică internaţională", nr.3, 2006, p.20.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

datorită faptului că populația se obişnuise deja cu acest sistem destul de eficient. În timpul ocupației mongole birul era stâns chiar de către ruşi şi trimis apoi Hoardei, evitându-se pe cât posibil intrarea directă a tătarilor în teritoriul rus. De aceea nici căsătorii mixte nu se înregistrau în rândul populației. La curte însă astfel de căsătorii au avut loc chiar dinainte de cucerirea Hoardei de Aur (1238). Trei din zece fii ai lui Iaroslav, nepotul lui Valdimir Monomahul (şi, în acelaşi timp, nepot al împăratului bizantin Constantin al VIII-lea) s-au unit cu dinastii din est (la începutul secolului al XII-lea) – poloveți şi osetini. Mai înainte însă, fii lui Iaroslav cel Înțelept îşi aleg soții din dinastiile Europei de Vest (Franța, Germania, Danemarca, Norvegia)[1].

Mulți susțineau că dependența de imperiul mongol era ruşinoasă şi absurdă, în timp ce în Europa de Vest nimeni nu considera ruşinoasă dependența unor popoare față de Sfântul Imperiu al Romei.

Bătălia de la Kulikovo a avut loc abia peste jumătate de veac de supunere mongolă (1380). Tuturor le e cunoscut cum cneazul Dimitri Donskoi a primit de la preacuviosul Serghei Radonejski binecuvântarea pentru lupta sfântă: „Mergi împotriva celor fără de Dumnezeu şi, cu ajutorul Domnului, vei învinge”... Totuşi în vechile manuscrise ale vieții sfântului Serghei s-a păstrat şi un cu totul alt răspuns dat la rugămintea cneazului de a-l binecuvânta înainte de lupta cu Hanul Mamai: „ordinea de mult stabilită te împiedică, trebuie să te supui țarului Hoardei”.

Evenimentele din secolele al XV-lea – al XVI-lea sunt privite astăzi de istorici nu ca război cu ceea ce mai rămăsese din Imperiul mongol, ci drept trecere a puterii în mâinile Moscovei. Moscova preia ştafeta puterii asupra Eurasiei de la imperiul slăbit şi treptat îşi însuşeşte Hanatele Kazanului, Astrahanului, Siberiei. Doar Hanatul Crimeii, parte a Imperiului Otoman, se păstrează până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Nu victorioasa şi mult cântata bătălie de la Kulikovo din anul 1380 a fost decisivă în raporturile ruso-tătare, aşa cum se afirmă uneori, ci faptul că Hoarda de Aur se autodestramă, fiind apoi distrusă de hanul Crimeii, Mengli Ghirai, în 1502[2].

[1] Kožinov, *Istorija op.cit.,* http://kozhinov.voskres.ru/slovo/2.htm.
[2] Iliescu, *op.cit.*, p.20.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

Cucerirea mongolă va întârzia procesul de unificare statală rusă în general, iar pe cel normal, în jurul Kievului, îl va împiedica şi îl va favoriza în schimb pe cel neaşteptat, în jurul Moscovei. Un rezultat ciudat al dependenței de Hoarda mongolo-tătară este însă unificarea statului în jurul Moscovei. Oricare ar fi fost semnificația dominației mongole la ridicarea Moscovei şi la consolidarea Rusiei în jurul noului centru, dominația a constituit o povară continuă pentru ruşi. Teroarea originară era frecvent readusă în actualitate, pe scară redusă, când erau omorâți cnejii nesupuşii şi trimise expediții de pedepsire în oraşele şi în teritoriile care nu reuşeau să plătească birul. Cele două popoare – rus şi mongol - continuau să trăiască separat, contactele dintre ele erau minime datorită diferențelor de religie, cultură, structură socială şi economică. În contrast cu ceea ce s-a întâmplat în China sau Persia, mongolii nu au impus o dinastie a lor în Rusia. Doreau doar obedienţă din partea cnejilor ruşi şi obținerea unui tribut cât mai mare.

Ruşii şi-au impus dominația în relațiile cu nomazii Asiei cu mult înainte de domnia lui Petru cel Mare. Dar numai procesul de europenizare inițiat de neobositul reformator şi lăsat moştenire succesorilor săi i-a făcut pe ruşi să privească cu linişte popoarele din stepă. Chiar şi Turcia, ultimul mare oponent în sudul Rusiei, a fost definiv învinsă în războaiele duse de Ecaterina datorită faptului că era „mai puțin modernă" decât Rusia. Rusia nu numai că şi-a consolidat teritoriile ocupate din nepopulata Siberie, dar s-a întins şi în alte direcții asiatice: Caucaz, Asia Centrală şi Orientul Îndepărtat, ruşii intrând în contact cu mult mai multe popoare din Asia decât în timpul Hoardei de Aur. Acum însă popoarele Asiei jucau un rol mai puțin important în viața ruşilor, atraşi mult mai mult de Europa Occidentală.

Ideologia s-a schimbat rapid în pas cu realitatea politică. Reformele lui Petru cel Mare şi a celor care l-au urmat au fost probabil decisive în evoluția culturală şi intelectuală a Rusiei. Noua orientare a ruşilor educați presupunea şi o privire complet europeană şi mai ales occidentală asupra popoarelor Asiei. Venise rândul ruşilor să privească popoarele din orient ca fiind necivilizate. Intelectualii ruşi s-au alăturat bucuroşi ideologiei generale europene a imperialismului. Apăruse ideea redescoperii şi civilizării Orientului, dar şi a creştinării acestuia, şi anume Rusia era destinată să joace acest rol, aşa cum Europa descoperise şi civilizase America. Aceste atitudini

BDD-A24320 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

şi idei imperialiste se răspândesc în Rusia îndeosebi în perioada dintre războiul din Crimeea şi Revoluţia din 1917[1].

Elitele ruse se identificau cu Occidentul, cu Europa. Aveau puţin timp să privească spre Asia. Atitudinea aceasta este valabilă pentru intelectualii ruşi din Iluminism, pentru Alexandru I şi pentru sfătuitorii lui luminaţi, pentru decembrişti, occidentalişti, liberali, radicali, majoritatea populiştilor, majoritatea conservatorilor, marxişti, precum şi pentru ruşii culţi în general. Şochează însă faptul că acei intelectuali, ruşi precum slavofilii sau adepţii lui Dostoievski, care se ridicau împotriva Occidentului, împotriva Europei, în numele unei identităţii ruse distincte, împărtăşesc de asemenea o atitudine complet europeană asupra Asiei.

Primul care a întors conştient privirea către Occident a fost Petru I. Unul dintre oamenii de stat din acea epocă, Saltîkov, este primul care a emis leitmotivul tuturor occidentalilor, fie ei reacţionari, liberali sau radicali: „Ruşii se aseamănă în toate cu popoarele vestice, dar ei au rămas în urmă. Acum ei trebuie să fie îndrumaţi pe drumul cel bun”[2].

O dată cu Petru începe occidentalismul reacţionar, orientat spre popoarele germanice. Potrivit cuvintelor lui Herzen, Petru este primul „rus neamţ”, germanii îi servesc drept model, îndeosebi pentru armată. El se arată împotriva limbii franceze şi este ocupat de „prusificarea” Rusiei. Pavel I era încântat ca un copil în timpul mărşăluirilor prusace. Chiar şi Alexandru I, romantic pe tron, a urmat principiile germane. Şi în timpul lui Nicoale I motto-ul era: Rusia trebuie să fie mai bună decât Prusia, o idealizare a Prusiei.

„Neamţul” devine, din obiect de batjocură, obiect de imitare. Importul masiv din Vest aduce noi forme (modul de organizare a statului sau perucile), noi tehnologii (îndeosebi militare), dar modul de viaţă rusesc nu se schimbă (Petru avea nevoie doar de roadele civilizaţiei vestice, şi nu copacul în care acestea crescuseră. Nici nu avea timp să crească mai întâi copacul, pentru a culege ulterior roadele.) Modelele Europei occidentale

[1] Un susţinător al rolului imperialistic al Rusiei era Serghei Witte, ministru de finanţe în timpul lui Alexandru al III-lea, fondatorul Căii ferate transsiberiene.

[2] Walter Schubart, *Evropa i duša Vostoka*, http://www.ecsocman.edu.ru/ ons/msg/ 165074.html p.176.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

sunt preluate însă superficial şi doar în straturile aristocratice. De aici prăpastia dintre *Russki* şi *rossiskii*, dintre popor şi imperiu[1].

Puşkin descrie situaţia în felul următor: „Statul este singurul european în Rusia. Depinde doar de el ca să devii de o sută de ori mai rău şi nimeni nu observă asta". Să devii european era o necesitate, totul se făcea din obligaţie, şi nu din convingere.

Eticheta de la curte a apărut în epoca împăratului Petru I. Elemente ale culturii occidentale au fost impuse de către Petru şi nu asimilate de bună voie, când ţarul i-a forţat pe boieri nu numai să renunţe la tradiţiile şi obiceiurile patriarhale, dar să-şi schimbe înfăţişarea şi modul de viaţă radical. Noi maniere, eticheta, muzica, moda europeană şi balurile au invadat Rusia, multe din ele fiind impuse prin decrete de către împărat.

După moartea lui Petru cel Mare aristocraţia a copiat în continuare modelul european. Modelul nu era însă copiat în mod absolut, ci completat cu elemente specific ruseşti. Influenţa germană începe însă să scadă în curând în detrimentul celei franceze.

În Iluminism, francezii se ofereau ca model ţărilor Europei de Est. Voltaire îi scria Ecaterinei îndemnând-o să se inspire din moldelul Francez. Prin model se înţelege nu numai organizarea statului, ci şi cultura. Pentru Voltaire civilizarea Rusiei era o chestiune de importare a artelor şi a meşteşugurilor din Occident: „Acum se află la Petersburg actori francezi şi opere italieneşti. Măreţia şi bunul-gust au înlocuit în toate barbaria". În a sa *Istoire a Rusiei sub domnia lui Petru cel Mare*, Voltaire îl arată pe Petru privind înspre „partea noastră a Europei"; Petru „nu vroia să introducă în ţara sa nici moravurile turceşti şi nici pe cele persane, ci pe ale noastre"[2], referirea se face, desigur, la Europa de Vest.

Mai ales în prima parte a domniei Ecaterinei cea Mare, Iluminismul rus are ca model iluminismul francez. „Despotul luminat" al Imperiului Rus purta corespondenţă cu filozofii francezi, printre care Voltaire şi Diderot. Ea întemeiază trei instituţii ce aveau să servească răspândirii educaţiei şi Iluminismului în Rusia: Muzeul Ermitaj, Societatea Liberă Economică şi Biblioteca publică imperială. Ecaterina cea Mare a ajutat la fundamentarea europenizării Rusiei din secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Ecaterina a

[1] Cf. Geoffrey Hosking, *Rusia. Popor şi imperiu. 1552-1917*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001, p.7.
[2] Wolff, *op.cit.*, p.277.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

adoptat la scară extinsă limba şi cultura franceză. Limba franceză devine limbă de curte şi a aristocraţiei, parte importantă a sistemului de educaţie al nobililor; eticheta la curte era tot de influenţă franceză.

Întreg secolul al XVIII-lea rusesc este dominat de procesul cultural de europenizare a elitelor. Procesul a fost înlesnit de crearea de noi instituţii educaţionale (Academie de Ştiinţe, 1725, Universitatea din Moscova, 1755, precum şi şcoli militare şi particulare), de crearea unei literaturi naţionale moderne urmând liniile europene şi de începuturile cercetărilor ştiinţifice şi descoperirilor. O dată cu preluarea valorilor morale şi sociale vest-europene apare şi conflictul dintre controlul statului şi cererile societăţii educate pentru liberă exprimare, libertate creativă şi nevoia de manifestare a inteligheţiei. În 1790, de exemplu, Aleksandr Radişcev denunţa lipsa de moralitate a aristocraţiei şi a curţii imperiale în *Călătorie de la Sankt Petersbug la Moscova*, fiind apoi condamnat pe viaţă la exil în Siberia.

Tendinţa Rusiei de a se integra Occidentului este însă mai veche de epoca lui Petru cel Mare. Încă din perioada Rusiei Kievene cnejii şi apoi ţarii ruşi au primit apreciativ influenţele occidentale în mai multe domenii. În timpul primilor ţari, influenţele veneau îndeosebi din Anglia şi Olanda, ţări cu care Rusia avea contacte comerciale.

Ţarul Ivan al III-lea se căsătoreşte cu prinţesa Sofia Paleolog, nepoată a împăratului bizantin. Se consideră că Sofia a introdus în Rusia influenţe ale culturii bizantine, de fapt, rolul ei este greşit apreciat, căci Zoe trăise în Roma, se convertise la catolicism şi nu avea legături cu Bizanţul. Căsătoria lui Ivan nu a servit influenţelor bizantine, ci dimpotrivă, trebuie interpretată ca „începutul europenizării ruse”[1], căci a fost urmată de un număr de ambasadori moscoviţi în Italia, mai ales la Milano şi Veneţia. În urma unei astfel de călătorii, în 1475, a fost invitat la Moscova arhitectul italian Aristotele Fioravanti, care a început construirea catedralei Uspenski din Kremlin, precum şi alţi italieni, care au construit Palatul în faţete în aceeaşi perioadă. Au urmat apoi contacte cu alte state europene.

În timp ce Rusia este privită de Occident ca o ţară aflată la graniţa dintre barbarie şi civilizaţie, parte a „nou descoperitei” Europe de Est, Rusia priveşte Occidentul cu sentimente apreciative şi este receptivă la influenţele

[1] Gheorghi Florovski, *Puti russkogo bogoslovija*, Paris, 1937, p.12, *apud* Treadgold, *op.cit.,* p. 4.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

venite din această parte. Doar din punct de vedere politic şi religios există reticenţe, precum în urma Conciliului de la Florenţa, din 1439, când Biserica Ortodoxă Greacă fusese de acord să se unească cu Roma. Mişcarea e respinsă de statul moscovit ca eretică, iar cucerirea ulterioară a Bizanţului de către necredincioşi este interpretată de statul rus ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru apostazia Bisericii sale. Din acest moment Bizanţul este privit cu retincenţă. Influenţele de aici nu mai sunt bine venite. De asemenea, influenţele occidentale sunt prost privite, după ce polonezii catolici şi suedezii protestanţi se luptă pentru obţinerea tronului în Rusia, în momentul stingerii dinastiei Riurik.

*
* *

Mulţi istorici au învinuit Imperiul mongol pentru rămânerea în urmă a Rusiei vis-a-vis de Europa de Vest. Dacă mongolii au schimbat întra-devăr cursul istoriei Rusiei, forţându-i pe cnejii ruşi să-şi îndrepte atenţia mai degrabă spre Est decât spre Vest rămâne discutabil, din moment ce atât geografic, cât şi etnic Rusia era deja înclinată spre Orient. Oricum, este dificil de crezut că înainte de cucerirea mongolă ruşii să-şi fi format vreo concepţie clară privind poziţia lor între Est şi Vest. Un musulman sau un neamţ erau priviţi probabil cu dispreţ egal pe teritoriul rus, deşi unul estic, celălalt vestic, amândoi erau barbari, cu înţelesul pe care îl dădeau grecii cuvântului. Abia după răspândirea creştinismului în rândul slavilor de răsărit se pare că s-a format baza pentru următoarele păreri potrivit cărora Rusia era diferită, superioară şi opusă Orientului.

S-a încetăţenit convingerea că dominaţia Hoardei de Aur asupra Rusiei a izolat Rusia faţă de Occident. Chiar dacă mongolii pot fi răspunzători pentru multe aspecte ale vieţii în Rusia, precum protocolul oriental de la curtea ţarilor, ruşii nu au fost izolaţi de Vest din cauza invadatorilor. Dimpotrivă, tocmai în această perioadă Europa de Vest descoperă Moscovia. Oraşele ruseşti Pskov şi Novgorod s-au alăturat Ligii Hanseatice; astfel, negustori şi soli ai Europei de Vest au început să vină în număr mai mare decât înainte. Erau mulţi europeni din Vest, îndeosebi

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

artişti, la curtea lui Ivan al III-lea din Moscova (1453-1505) şi numărul lor creştea în continuare.

O dată cu creşterea politică a Moscovei are loc şi dezvoltarea culturală şi, în 1552, şi apoi în 1556, Moscova absoarbe Hanatul Kazanului şi, respectiv, al Astrahanului, Moscovia incluzând astfel o mare populaţie orientală şi, în acelaşi timp o nouă cultură şi civilizaţie. Cucerirea Astrahanului aduce Rusia în contact cu Persia, peste Marea Caspică şi cu hanatele Asiei Centrale. Astfel, cucerind noi teritorii Rusia, asimilează noi populaţii orientale, care aduc cu ele propriile obiceiuri şi culturi, care devin parte a culturii Rusiei, primind în acelaşi timp, şi influenţele noilor vecini.

După Petru I contactele cu China – după cucerirea Siberiei –, pe de o parte, şi cu Imperiul Otoman şi Persia, pe de altă parte, au pus Rusia în relaţie directă cu mari puteri străine. Acest fapt a schimbat atitudinea Rusiei faţă de Orient, căci îşi mărise cunoştiinţele despre această parte a lumii.

Împăratul Petru I se purta însă în relaţiile sale cu Orientul asemeni unui monarh vest-european. Înainte de Petru I existau surse persane care îi numeau pe ruşi *uzbeci europeni*. Petru I a schimbat atât de mult caracterul Rusiei, încât, după el, o astfel de numire devenise imposibilă. Petru încerca să înţeleagă Orientul în termenii Europei de Vest. Activităţiile de studiere a Orientului întreprinse de Petru fac parte din încercările sale de europenizare a ţării, precum deschiderea unui Cabinet de rarităţi, care a servit mai târziu întemeirii Muzeului Asiatic, sau traducerea Coranului în rusă (nu din arabă, ci din franceză!). Se ştie că Petru a trimis nobili în ţările Europei de Vest ca să înveţe noi meserii, ca să deprină obiceiurile şi manierele europene, ca să aducă în Rusia cultura europeană; dar, în acelaşi timp, Petru a trimis călugări în China pentru a studia limba chineză şi mongolă; a trimis învăţaţi în Persia pentru a studia limbile arabă, turcă şi persană. Studiul Orientului nu era însă menit preluării culturilor respective, ci doar servirii intereselelor politice şi comerciale ale Rusiei cu acele ţări şi din acelaşi imperialism, căci între scopurile celor trimişi în Orient se afla şi acela de a propaga credinţa ortodoxă.

Diferitele popoare asimilate de Rusia nu au influenţat atât de mult cultura rusă, cât au fost ele însele influenţate. De exemplu, musulmanii din Rusia nu mai păstrează astăzi însemnele culturale ale musulmanilor. Tradiţii sociale precum izolarea femeii, purtarea vălului, tabuuri de endogamie şi

BDD-A24320 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

exogamie, răpirea înainte de logondă au dispărut sau sunt în curs de dispariție.

Concluzia studierii influențelor orientale asupra ruşilor şi invers, a culturii ruse asupra popoarelor orientale de pe teritoriul Rusiei, în studiu întreprins de Alexandre Bennigsen[1] este următoarea: ruşii şi-au menținut aerul de cultură superioară culturilor Orientului, ceea ce reprezintă o barieră în calea împrumuturilor reciproce. Rusul îl acceptă pe estic doar cu condiția ca acesta să accepte cultura rusă. Rusul, pe de altă parte, nu se „orientalizează".

Spre deosebire de revoluția lui Petru, revoluția bolşevică a dus nu la prevenirea separării dintre Est şi Vest, ci dimpotrivă. Noul regim a luptat, mai întâi cu ajutorul Armatei Roşii, apoi a terorii staliniste, împotriva europenizării, a exilat sute de mii de adepți ai europenizării şi „a închis fereastra către Europa deschisă de Petru".

Procesul dorit de sovietici este cel opus, de rusificare, de răspândire a culturii ruse în rândul celorlalte popoare şi de aici neacceptarea influențelor din sens invers, dinspre Vest spre Est. Trăsătura particulară a epocii sovietice era demonizația propagandistică a Vestului.

Europenizare în limba rusă este tradus prin *вестернизация*, venit din englezescul *westernization*. De aceea influențele de azi, în mare parte de cultură americană, sunt incluse în acelaşi proces, căci ele vin tot prin Europa şi tot din Vest, făcând puțin înconjurul pământului.

[1] Alexandre Bennigsen, *The Muslims of European Russia and the Caucasus*, în *Russia and Asia*. *Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples*, Wayne S. Vucinich (ed.), Hoover Institution Press, Standford, 1972, p.166.

BDD-A24320 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)